

УДК 378.22:378.147

Лебедик Л. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», кафедра педагогіки та суспільних наук, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

***Анотація.** Проаналізовано проблематику вдосконалення форм педагогічної підготовки майбутніх магістрів у контексті принципів Болонської декларації аналізується через призму модульного і самоорганізаційного підходу. Зроблено висновок, що найефективнішими з них є інтерактивні форми навчання і практичної підготовки до діяльності магістра як викладача вищої школи.*

***Ключові слова:** магістр; дидактична система; технологія навчання; форма навчання; Болонський процес; методика викладання; педагогічна практика; університетська освіта.*

Постановка проблеми. Підготовка магістрів у вищих навчальних закладах України до викладацької діяльності зумовлює низку актуальних педагогічних завдань, що потребують наукового обґрунтування. Відчувається недостатність навчальних дисциплін для повноцінної підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури – «Методика викладання у вищій школі» та двох-трьохтижнева педагогічна практика. На жаль, програма цієї дисципліни охоплює лише деякі аспекти педагогічної підготовки, тому, на нашу думку, її слід налагодити на зразок підготовки вчителів у педагогічних університетах і викладачів у класичних університетах. У сучасних умовах важливості підвищення якості підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури виникає потреба максимального використання наявних резервів, зокрема модернізації існуючих форм такої підготовки у вищій школі.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми, показує, що дослідження форм підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури можуть базуватися на теоретико-методологічних працях Ю. Бабанського, І. Беха, Б. Гершунського, С. Гончаренка, В. Загвязинського, І. Зязюна, В. Кременя та інших; працях із дидактики професійної освіти А. Алексюка, Р. Гуревича, О. Дубасенюк, Н. Ничкало, В. Стрельнікова, Л. Хомич, П. Юцявічене та інших.

Разом із тим, аналіз наукових праць вітчизняних авторів [1–4] показує, що поза увагою дослідників залишаються питання теоретичних і методичних засад проектування форм підготовки майбутніх магістрів до викладання у вищій школі в контексті принципів Болонської декларації.

Зважаючи на це, **метою статті** є теоретичне проектування форм педагогічної підготовки магістрів, які б забезпечили необхідну готовність до майбутньої викладацької діяльності.

Розпочинаючи **виклад основного матеріалу** нашого теоретичного дослідження, зазначимо, що застосування модульного навчання передбачає також і проектування відповідних йому форм організації навчання.

Серед форм навчання як конструкцій відрізків процесу навчання, які характеризуються особливими способами управління, організації і співробітництва студентів у навчальній діяльності, нами застосовуються: фронтальні й групові (організація навчальної діяльності у відносно постійних групах); бригадні (організація навчальної діяльності у спеціально створених тимчасових групах); кооперативно-групові (кожна контактна група виконувала частину спільного завдання); диференційовано-групові (організація роботи груп студентів із рівними навчальними

можливостями); парні (робота в парах постійного і змінного складу); індивідуальні, які передбачають індивідуалізовану та індивідуалізовано-групову форми навчання.

У викладанні навчальної дисципліни «Методика викладання у вищій школі» вони мають реалізувати індивідуальне пізнання і спільний пошук відповідей на запитання, сприяти засвоєнню змісту в діяльності проектування власної дидактичної системи і форм навчання зокрема. Уважаємо за доцільне використання оптимального поєднання індивідуальних (кожен студент самостійно виконує спільне завдання), індивідуалізованих (студент виконує окреме власне завдання), групових (у різних варіантах) і фронтальних форм проблемного навчання.

Вивчення курсу «Методика викладання у вищій школі» розпочинається з теми «Європейська освітня інтеграція», що має методологічне значення для засвоєння всього навчального курсу, адже без знання загального важко розібратися в конкретному. На лекції студенти знайомляться з метою і планом всього навчального блоку, проходять тестовий контроль знань у блоці «вхід» і вибирають індивідуальну траєкторію навчання. Важливим елементом вступної лекції слугує професійно орієнтований епізод, що створює емоційний настрій на сприймання курсу (епіграф, картина, уривок із книги). Викладач інформує студентів про роль освіти в розвитку партнерства України з іншими державами, можливості входження освіти і науки України в європейське інформаційне та освітнє поле, яке є вагомим чинником економічного, соціального, інтелектуального, інноваційно-технологічного і культурного розвитку. Важливо довести до свідомості студента значущість розуміння сутності Болонського процесу як засобу інтеграції й демократизації вищої освіти країн Європи для майбутньої діяльності магістра. Для детального вивчення проблеми студентам може бути рекомендована довідкова література та інші документи.

Модульний підхід дає змогу змінити систему лекційних занять: розглядати зміст предмета не тільки оглядово, а й відповідно до заздалегідь розробленої модульної програми, яка вивчається методом «заглиблення у предмет». Це передбачає своєрідну підготовку студентів до лекцій: вони завчасно вивчають схему теоретичного блоку навчального модулю з запитаннями і проблемними завданнями лекції, а потім уже на лекційному занятті з даної теми аналізують їх і обговорюють разом із викладачем.

Експериментальний пошук показує, що найбільше активізують подання навчального матеріалу такі різновиди лекцій: лекція з запланованими помилками, лекція вдвох, лекція-диспут, проблемна лекція тощо. На таких лекціях здійснюється активне засвоєння змісту навчання, зростає роль діалогічної взаємодії і спілкування. Студенти відзначають доцільність такої роботи, оскільки під час лекції вони більше зайняті не механічним конспектуванням, а перебувають у постійному напруженні думки; розмірковують разом із викладачем, логічно пов'язують вивчений матеріал із новим.

На проблемних лекціях із курсу «Методика викладання у вищій школі» обов'язковим є створення проблемних ситуацій – такого психічного стану протиріччя, неузгодженості у свідомості студента, яке викликає почуття здивування, подиву, нерозуміння, бажання розв'язувати проблему. Проблемні ситуації породжують і зміцнюють пізнавальну мотивацію студентів.

Так, на початку вивчення теми «Адаптація вищої освіти України до вимог Болонського процесу» формулюється таке запитання: «Якої якості зміни виникають у вищій освіті України у зв'язку з Болонським процесом?» Студенти з'ясовують, що ці зміни можуть бути визначені термінами «модернізація», «реформа» або «революція». Майбутні магістри чітко вказують на відмінність значення цих понять: модернізація – удосконалення окремих елементів системи; реформа – суттєве вдосконалення системи за умови збереження попередньої якісної основи; революція – прискорення темпів (на

відміну від еволюції), об'єктивно необхідний перехід суспільства чи його підсистеми (освіти) на новий, якісно вищий ступінь розвитку.

Створюється проблемна ситуація, яка інколи веде до зіткнення різних поглядів. Так, до першого варіанту схильний В. Журавський, другого – В. Кремень [1]. Викладач зосереджує увагу студентів на логіці аналізу сутності Болонського процесу, що лежить в основі протилежних висновків. Вихід із проблемної ситуації може бути двох видів – викладач показує причини протиріч, підводить студентів до готових висновків або залучає їх до персональної участі в розв'язанні проблемних питань. Оскільки схема теоретичного блоку навчального модуля, як правило, виконує орієнтувальну функцію, перед студентами також ставиться завдання скласти тези або законспектувати запропонований викладачем навчальний матеріал.

На лекції викладач реалізує, в основному, фронтальну форму навчання, включаючи, де можливо, групову (завдання давалися студентам завчасно, результати обов'язково обговорювалися на лекції) та індивідуалізовану (самостійна підготовка завдань окремим студентом для монологічного виступу на лекції) форми навчання. Наприклад, під час вивчення теоретичних і методичних основ теми «Європейська кредитно-трансферна система – ECTS» можна реалізувати групову форму навчання і провести лекційне заняття з елементами диспуту, заздалегідь розподіливши запитання декільком групам: перша група: «Характерні особливості ECTS; визначення навчального навантаження студентів»; друга група: «Основні документи ECTS: інформаційний пакет, навчальний контракт, перелік оцінок дисциплін»; третя група: «Типи моделей кредитних систем». Для всіх груп: «Які можливості надають студентам і викладачам системи накопичення і зарахування кредитів? Які можливості для поглиблення освітніх компонентів залишає країнам Болонська декларація?»

Під час вивчення питання «Кредит як основа проектування освітніх програм», розглядаючи відповідні приклади, можна провести лекцію з запланованими помилками. У процесі читання лекції викладач викликає у студентів сумніви, свідомо допускає помилки. Спираючись на схему теоретичного блоку навчального модуля, студенти знаходять помилки і перевіряють їх спільно з викладачем у кінці лекції.

Робота студентів у групах полягає в тому, що малим групам (по 2-5 осіб) пропонуються певні запитання, які є складниками провідної професійно орієнтованої проблеми, що розглядається на занятті. Пошук відповідей на поставлені запитання (навчальні проблеми) здійснюється в малих групах через їх подрібнення на менші проблеми і питання різних рівнів складності, що розподіляються між учасниками малих груп для індивідуального виконання чи в парах (рівень складності з метою мотивації вибирають самі студенти). Індивідуально чи в парах знайдені рішення окремих завдань потім обговорюються в малих групах і колективним рішенням, по-перше, виставляється оцінка за виконання завдання і, по-друге, обґрунтовується відповідь на загальне запитання малої групи для подальшого його винесення на обговорення провідної професійно орієнтованої проблеми в усій навчальній групі.

Проводяться практичні заняття згідно з модульною програмою, а також обов'язково виділяється час для самостійної роботи студентів. В умовах пропонуваного модульного і самоорганізаційного підходів основними видами самостійної роботи є підготовка проекту викладання дисципліни за модульною системою або підготовка і проведення окремого навчального заняття. Так, виконання самостійної роботи з курсу «Методика викладання у вищій школі» на тему «Підготовка і проведення навчального заняття» здійснюється за таким орієнтовним планом: 1) назва теми; 2) мета роботи (навчальна, виховна, розвивальна); 3) тривалість заняття; контингент слухачів; 4) зміст навчального матеріалу; 5) використані методи, засоби навчання; форми організації навчання; 6) завершальний етап (методи контролю і оцінювання знань, домашнє завдання).

Контроль за допомогою комп'ютерної програми у формі різнорівневих тестових завдань доповнюється термінологічними і смисловими диктантами з теми, кожний варіант яких перевіряється іншими студентами. При цьому той, хто перевіряє, може використовувати матеріал лекцій, підручників, що значною мірою поглиблює чи коригує їхні знання. Такі завдання даються малоактивним і не дуже «сильним» студентам, що сприяє їхньому «підтягуванню» у ході перевірки робіт, за умови об'єктивності виставлення оцінок. Особливо мотивує студентів проведення залікового заняття шляхом складання тематичного професійно орієнтованого кросворду з відповідним оформленням. Завдання виконується як індивідуально, так і в парах, у кінці залікового заняття презентується з метою обговорення і виявлення кращих.

У кінці кожного модулю з курсу «Методика викладання у вищій школі» підводяться підсумки роботи, закладаються основи до вивчення змісту наступного модуля. Структура модуля є чіткою і послідовною. Після визначення теми, мети вивчення матеріалу, «вхідного» тестового контролю знань проводиться актуалізація, яка полягала в повторенні певного обсягу відомих студентам даних, що необхідні для подальшого поглиблення й узагальнення їхніх знань із цих питань.

Для пошуку відповіді на поставлені запитання студенти мають оволодіти теоретичним матеріалом. Для цього викладач пояснює студентам матеріал теми, орієнтує їх у змісті схем теоретичного блоку навчального модулю (первинне і вторинне пояснення теоретичного матеріалу за повною і скороченою схемою орієнтовної основи дій відповідно). Цим забезпечується на проблемній лекції етап складання схеми орієнтовної основи дій.

Під час виконання групових видів робіт досягається мета створення сприятливих умов для співробітництва студентів, що сприяє більш ефективному мимовільному запам'ятання програмового матеріалу. Викладач виконує в цей час функцію консультанта. У кінці самостійної роботи через програмований контроль або в ігровій формі виявляються ті результати, а також елементи навчального матеріалу, які викликають у студентів труднощі, на них звертається увага на наступних заняттях.

Основними видами позааудиторної самостійної роботи магістрів є підготовка до блоку навчальних занять, виконання практичних завдань (тестів, завдань, підготовка до тренінгів, рольових ігор, самостійних робіт). Практикується відповідне оформлення і обговорення на завершальних заняттях із модулю.

На практичних заняттях здійснюється етап закріплення знань у пам'яті, розвиваються вміння і навички студентів застосовувати їх на практиці у стандартних і нестандартних ситуаціях. Тут, по-перше, відпрацьовується матеріал, який викликає у студентів труднощі; по-друге, виконуються завдання, що вимагають використання знань у практичній діяльності. Для виконання цих завдань застосуються заняття на зразок деяких видів диктантів (смисловий, графічний, термінологічний), тести, складні завдання («Наведіть приклади», «Дайте характеристику»), а також ігрові види робіт – кросворди, ребуси тощо. На практичному занятті викладач виділяє час на обговорення «проблемних» запитань, що підготовлені «активними» студентами. Аналіз відповідей здійснюється в усій академічній групі, а студенти можуть керуватися комплектом навчально-методичних засобів, додатковою літературою, що рекомендована в «теоретичному», «проблемному», «поглибленому» блоках навчального модулю.

На заліковому занятті з метою перевірки рівня набутих знань і вмінь студентам пропонуються тестові завдання різних рівнів складності. Крім оцінювання знань студентів, формуються їхні вміння аналізу і самоаналізу діяльності, її результатів, тому застосовується взаємоконтроль і самоконтроль.

Під час вивчення оглядових тем організовуються конференції, наприклад, «Системи вищої освіти у країнах Європи і Америки». Конференцію відкриває лекція

викладача, де характеризується сучасна епоха, роль і місце освіти в ній, сучасні принципи побудови й завдання вищої освіти в розвинених країнах. Потім формулюються проблеми, які мають бути висвітлені на конференції. Основна частина заняття – виступи доповідачів за матеріалами рефератів, що виконуються індивідуально чи в групах (за бажанням студентів), їх обговорення. На завершення конференції з допомогою викладача робляться висновки про важливі досягнення учасників конференції, оцінюється їхня робота. Підсумкова оцінка виставлялася викладачем на основі оцінок-описів, які дають студенти.

Ділова гра є методом імітації (наслідування, зображення, відображення) прийняття управлінських рішень у різних ситуаціях шляхом гри (програвання, розігрування) за завданнями чи виробленими самими учасниками гри правилами. Розігруються такі ситуації, як «Проведення конференції, «круглого столу», консультації», «Складання індивідуального навчального плану студента». При цьому студенти по черзі виконують ролі: викладача, декана, куратора, методиста, інспектора, студента. Таке заняття вимагає великої підготовчої роботи і планується завчасно: складається сценарій, розподіляються ролі, вибираються ситуації. Завершальний етап заняття – традиційне підведення підсумків, визначення кращих, виставлення оцінок, установка на підготовку до наступного заняття. Ділова гра ставить студента в ситуацію реальних дій у ролі конкретної дійової особи, змушує його мислити конкретно і предметно, з ясно усвідомленою метою досягти реального результату – навчитися проектувати документи, що передбачені Болонською системою. Це загострює увагу студента, робить цілеспрямованим мислення, а, отже, сприяє кращому засвоєнню.

Висновком дослідження може бути констатація того, що пошук ефективних форм педагогічної підготовки майбутніх магістрів до діяльності педагога є досить цікавим явищем, розуміння якого неможливе без звернення до досягнень дидактики вищої школи. Уточнення того, що найефективнішими з них є інтерактивні форми навчання і практичної підготовки до діяльності магістра як викладача, у свою чергу, визначає перспективи подальших досліджень. Серед них – необхідно уточнити сутність форм інтенсивної педагогічної підготовки майбутніх магістрів, дослідити проблеми проектування змісту, методів, технологій такої підготовки, розглянути компоненти підготовки викладачів в умовах магістратури, виявити закономірності досліджуваного процесу.

Список використаної літератури

1. Вища освіта України і Болонський процес : навчальний посібник / за редакцією В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Лебедик Л. В. Педагогічна підготовка магістрів у вищих економічних навчальних закладах : монографія / Л. В. Лебедик. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 165 с.
3. Поясок Т. Б. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців виробничої сфери (на прикладі напряму підготовки «Економіка і підприємництво») : [монографія] / Т. Б. Поясок. – Кременчук : Щербатих О. В., 2011. – 158 с.
4. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник [для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МПК ПУЕТ] / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с.
5. Кучерявий О. Г. Модульно-розвивальне навчання у вищій школі : аспекти проектування : монографія / О. Г. Кучерявий. – К. : Слово, 2012. – 280 с.
6. Навроцкий А. И. Высшая школа : теория и практика модернизации / А. И. Навроцкий. – Харьков : Харьковский национальный ун-т имени В.Н. Каразина, 2007. – 196 с.
7. Навроцкий О. І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства / О. І. Навроцький. – Харків : Основа, 2000. – 240 с.
8. Радул О. С. Історія вищої школи Європи (V ст. – середина XX ст.) : монографія / О. С. Радул. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. – 536 с.
9. Старченко Т. Я. Вища школа на шляху оновлення / Т. Я. Старченко, О. М. Стоян, О. І. Бобик. – Львів : Світ, 1991. – 128 с.

10. Статистические методы в педагогических исследованиях высшей школы : учебное пособие. – Харьков : ХНПУ имени Г. С. Сковороды, 2013. – 161 с.

References

1. Higher education of Ukraine and Bologna process: the textbook / editor of Kremen, V. G. (2004). Ternopil: Educational book – Bogdan (in Ukr.)
2. Lebedyk L.V. (2011). Pedagogical training of masters in the higher economic educational institutions: monograph. Poltava (in Ukr.)
3. Poiasok, T. B. (2011). Psycho-pedagogical training of future specialists in the production sphere (on the example of the specialty «Economics and entrepreneurship»): monohraf. Kremenchuk : Shcherbatykh O. V. (in Ukr.)
4. Strelnikov, V. Yur., & Britchenko, I. G. (2006). Modern teaching technologies in higher education: a modular handbook. Poltava (in Ukr.)
5. Cucheryaviy, O. G. (2012). Module-developing teaching in higher education : aspects of design: the monograph. Kyiv: Word (in Ukr.)
6. Navrotsky, A. I. (2007). Higher school: theory and practice of modernization. Kharkiv: Kharkiv national University named V. N. Karazin (in Ukr.)
7. Navrotsky, O. I. (2000). Higher school of Ukraine in the conditions of transformation of society. Kharkov: Osnova (in Ukr.)
8. Radul, O. C. (2011). History of higher education in Europe (article V – mid-twentieth century): the monograph. Kirovograd : Imeks-LTD (in Ukr.)
9. Starchenko, T. Y., Stoian, A. M., & Bobik, A. I. (1991). Higher education in the way of updates. Lviv: Slovo (in Ukr.)

Abstract. *Lebedyk L. V. The improvement of training forms of future high school teachers' in the process of Master's degree training.*

Introduction. *In modern conditions the importance of improving the quality of training of high school teachers in the conditions of the magistracy, there is a need of maximum use of available reserves, in particular the modernization of the existing forms of such training in higher education.*

Purpose. *The purpose lies in theoretical design of forms of pedagogical training of masters, which would ensure the necessary readiness for the future of teaching.*

Results. *The topics of improving forms of pedagogical training of future masters in the context of the Bologna declaration analyzed through the spectacle of modular and self-organizing approach. Among the forms of training as a learning process structures segments, which are characterized by special ways of administration, organization and cooperation of students, the author used: front; group (organization of training activities in relatively permanent groups); team (organization of training activities in temporary groups specially created for specific tasks); cooperative groups (each contact group performed the part of common task); differentiated groups (organization of students' groups with equal educational opportunities); work in pairs; individual work.*

The main types of extracurricular and individual units for masters were preparing for classes, practical tasks (tests, individual tasks, preparation for training, role-playing, independent work). The proper registration and discussion were used for the final classes of the module.

It was concluded that the interactive form is the most effective one of education and practical training for master as a teacher of higher school.

Conclusion. *The search for effective forms of pedagogical training of future masters to the work of a teacher is quite an interesting phenomenon, understanding of which is impossible without an appeal to the achievements of didactics of higher school. Clarification of what are the most effective interactive learning and practical training activities to master as a teacher, in turn, determines the prospects for further research. Among them it is necessary to clarify the nature of the forms of intensive pedagogical training of future masters, to investigate the problem of designing the content, methods, and technologies of the training, to look at the components of teacher training in magistracies, to reveal the regularities of the process under study.*

Key words: *master's degree; magistrate; didactic system; educational technology; educational form; Bologna process; methods of teaching; pedagogical practice; university education.*

*Одержано редакцією 28.03.2016
Прийнято до публікації 31.03.2016*